

MOLAO/MORALO WA PUO MASEPALENG WA SELE HAE WA MANGAUNG

Ho dumellwane ka ona ke lekgotla la motse ka la 27 Pudukwane 2003 tlasa karolwana ya 51A3, wa fetolwa ho ya pele ke lekgotla la motse ka di 27 Motsheanong 2004 tlasa karolwana ya 27A1

SELELEKELA

Molao wa motheo wa Afrika Borwa, molawaneng wa 108 wa 1996, o dumella bomasepala ho ela hloko tshebediso ya puo le ditabatabelo tsa baahi,

Mmuso o tlamehile ho etsa matsapa a phethahetseng ho phahamisa boemo le ntshetsopele tshebedisong ya dipuo tsa batho ba batsho,

Mmuso o tlameha ho etsa bonnete ba tshebediso ya bonnyane dipuo tse pedi tsa tse leshome le motso o le mong tsa Maafrika Borwa ditshebelletsong tsa semmuso,

Masepala o tlameha ho ikamahanya le molao wa puo o tokomaneng ena mme a itlame ho etsa bonnete ba hore molao wa puo o tla kenngwa tshebetsong mme o sebediswe dintlheng tsohle tsa tsamaiso tikolohong ena.

Ditlhalosetso

PANSALB	Ke lekgotla la Afrika Borwa la puo
Dipuo tsa Masepala	Ke dipuo tsa semmuso tsa Masepala
Dipuo tsa tsamaiso/tshebetso	Ke dipuo tse nang le boemo bo tshwanang le dipuo tsa Masepala ka ho qolleha tshebediso ya Setswana le Isixhosa bakeng sa Thaba Nchu le Mangaung empa ho keke hathwe ke dipuo tsa semmuso.
Dipuo tse neng di kgesollwa nako e fetileng	Ke dipuo tse neng di sena boemo ba semmuso nako e fetileng.
Nako e utlwahalang	Ke nako eo ho tshwanetsweng ho etswe mosebetsi empa o sa fete dibeke tse nne.
Tshebetso ya Masepala	Ke mesebetsi ya letsatsi ka leng e kenyelletsang tsamaiso ya mabaka a Masepala.

Mabaka a tshebetso

Ke di ketsahalo le dipuisano tsa tshebetso kapa mabaka a Masepala ka ho qolleha tikolohong ya ya Masepala.

1. Dintlha tsa tataiso

Dintlha tse latelang tsa tataiso ke tsa molao wa puo wa Masepala:

- 1) Ditlwaelo tsa molao wa puo jwaloka ha diboletswe karolong ya 6(4) le 692) tsa molao wa motheo wa Rephaboliki ya Afrika Borwa, 1996, ho tlameha hore ho ikamahangwe le tsona ka keletso ya nako le nako ya Lekgotla la puo la Afrika Borwa.
- 2) Dintlha tse lekanyeditsweng tse boletsweng karolong ya 6(3) ditlameha ho kenngwa tshebetsong ha ho kgethwa dipuo tsa tshebetso ya Masepala, mme ka keletso ya nako le nako ya Lekgotla la puo la Afrika Borwa.
- 3) Ditshebelletso tsa setjhaba tikolohong ya Masepala di tlameha ho e tswa ka puo ya Masepala ya baahi.
- 4) Ha ho noba le kgethollo ho ya ka puo e labalabelwang ka hara bookamedi le tsamaiso ya Masepala.
- 5) Botsamaisi bo tlameha ho tsitlallela ka matla ho phahamisa tshebediso ya dipuo tsa Masepala tsa semmuso.
- 6) Botsamaisi bo tlameha ho tsitlallela ntshetsopele ya dipuo tsa Masepala tse neng disa natswe mme dikgethilwe ke Masepala.
- 7) Ke boikarabello ba Masepala ho fana ka ditshebelletso tse kang bofetoledi le ho toloka, mme le tse ding jwaloka ha dihlokeha, mme ho e tswa hore hobe le tjehelete e le kaneng bakeng sa ditshebelletso tsena.
- 8) Dipuo tse fapaneng tsamaisong ditla kgothalletswa mme bonnyane ba tsebo ya puo botla hlwauwa bakeng sa ho hira le ho phahamiswa mosebetsing.
- 9) Ho tla nolofatswa phitlallo ya ditshebelletso tsa Masepala, tsebo le lesedi,
- 10) Tlhokomelo ya puo bakeng sa tshebetso e makgethe tsamaisong ho fihlella tebello ya moahi.

2. Dipuo tsa Masepala

- 1) Bakeng sa tsamaiso ya Masepala, Sesotho, English, le Afrikaans ditla sebediswa jwaloka dipuo tsa semmuso tsa Masepala (mme ke ka hoo dibitswang dipuo tsa Masepala) ka ho ikamahanya le ditlwaelo tsa boemo le tshebediso eo ho fanweng ka yona karolong ya 6 ya molao wa motheo.
- 2) Ho sa natswe monyetla o ho 2(1) wa hore dipuo tse ding tse tummeng di ka sebediswa bakeng sa mabaka a tsamaiso, jwaloka Setswana le Isixhosa (ke ka hoo dibitswang dipuo tsa tsamaiso). Dipuo tsena ditla ba le boemo bolekanang empa dikeke tsa bitswa dipuo tsa Masepala tsa semmuso. Tsamaiso e tla tsitlallela ntshetsopele ya dipuo tse neng dikgeswa tsa tsamaiso mmoho le dipuo tsa Masepala.

- 3) Ka kopo e tswang ho batho ba nang le bohole le moo ho hlokehang, lekgotla la motse le tla e tsa monyetla wa ho sekaseka ditlhoko tsa bona tse ikgethang.

3. Diketsahalo le dipuo tseo dintlha tsa Masepala di tla ngolwang ka tsona

- 1) Dipuo tsa Masepala le dipuo tse ding tsa tsamaiso, ditlameha ho sebediswa dikopanong tsohle, dikopanong tsa lekgotla la motse, dikopanong tsa komiti, dikopanong tsa wate/ tsa dikantoro, dikopanong tsa wate ya Masepala mme monyetla wa ho toloka nakong ya kopano o tshwanela hoba teng, mme Masepala o tla lefa: Bao e leng karolo ya kopano batlameha ho bontsha thahasello ya tshebediso ya puo kantorong ya Mookamedi wa Toropo kapa ho modula setulo wa kopano eo hang hoba ba fumane dintlha tsa kopano/tsebiso ya kopano kapa bonnyane dihora tse 24 pele ho letsatsi la kopano le nako ya kopano.
- 2) a) Dintlha tsa kopano tsa lekgotla la Masepala le dikomiti kaofela dingolwe ka puo ya Masepala e sebedisitsweng dikopanong tseo. Mme phetholelo e tlameha ho fumaneha bonnyane ka tse ding tsa dipuo tsa Masepala, tse kgethilweng karolong ya 6 ya molao wa motheo.
b) Kgutsufatso e fetoletsweng ho English e tlameha ho fumaneha hang ka mora kopano.
- 3) Kaofela melawana ya bomasepala, ditlaleho tsa semmuso le diqeto tsa lekgotla la Masepala le dikomiti tsa teng ditlameha ho fumaneha ka dipuo tsohle tsa masepala: Ntle le ha ditlhophiso di etswa hore melawana ya bomasepala, ditlaleho tsa semmuso le diqeto di etswe ka puo e le nngwe ya Masepala mme dibe di etswa ka dipuo tse ding tse pedi tsa semmuso tsa Masepala nakong e safediseng pelo. Ditokomane kaofela tse fumanwang hotswa kantle ditla tlohelwa dintse dile jwalo sena sebolela hore puong eo dingotsweng ka yona.

4. Ditsebiso tsa semmuso

- 1) Ditsebiso tsa semmuso, diphatlalatso, dipapatso le dithendara tsa Masepala ditlameha ho phatlalatswa kapa ho etswa ka dipuo tsohle tsa Masepala mme hape dika etswa ka dipuo tsa tsamaiso tsa Masepala ha ho hlokeha.

5. Pontsho ya matshwao

- 1) Ha setsha sa Masepala se bontsha le leng la matshwao a dikantoro kapa ditshebelletso ka mokgwa wa matlapa a matshwao, le mabitso a mebila le pontsho ya tsela, ditla bontshwa bonnyane ka dipuo tse pedi tsa Masepala, le dipuo tsa tsamaiso, ho ya ka tabatabelo ya puo ya baahi ba amehang.
- 2) Bonnyane dipuo tse pedi ditla sebediswa bakeng sa ho bontsha thepa le dikoloi tsa Masepala.
- 3) Moo ho hlokehang dipuo tsa tsamaiso ditla sebediswa bakeng sa ho bontsha thepa le dikoloi tsa Masepala.

6. Puisano ya ngollano le baahi

Puisano ya ngollano ho kenyelletswa ditsebiswa tsa semmuso, diphatlatso, dipapatso, dithendara, mekitlane, ditefello, mangolo a ditaba, karabelo ya mangolo, difomo le matshwao a bontshang a Masepala ditlameha ho ba ka puo ya Masepala / puo ya tsamaiso e kgethilweng. Moo tabatabelo ya mofuta ona e sa etswang, se latelang setla etswa, ha ho arajwa mangolo, ngollano e tla etswa ka puo eo, dipuisano dibileng ka yona mme ntlheng ya phatlatso ya dipapatso bonnyane dipuo tse pedi tsa Masepala ditlameha ho sebediswa ho ya ka puo ya batho ba amehang.

Moahi e mong le e mong

- a) A ka sebedisa enngwe le enngwe ya dipuo tsa Masepala / dipuo tsa tsamaiso ha a etsa dipuisano le setsha se seng le se seng sa Masepala, hape
- b) A ka sebelletswa ka puo ya Masepala / puo ya tsamaiso ya kgetho ya hae kapa a ka thuswa ke setsha se seng le se seng sa Masepala moo ho kgonehang teng.

Dikateng tsa tsamaiso le melao ya matla a Masepala ho tla buisanwa ka tsona tikolohong ya Masepala ka puo ya Masepala bakeng sa motho eo ho buisanwang le yena: Ntle le ha puo ya motho ya a mehlang e sa tsejwe o tlatlameha ho sebedisa puo ya Masepala.

7. Puisano ya sefahleho le sefahleho

- 1) Bakeng sa mabaka a thuso ya tshohanyetso, setjhaba ho lokelwa ho buisana le sona ka puo ya Masepala eo se utlwisisang.
- 2) Puisano ya sefahleho le sefahleho le baahi e tlameha ho etswa ka puo ya Masepala/ puo ya tsamaiso ya kgetho ya motho ka mong jwaloka ha ho boletswa ho 2(2) le ho ya ka bokgoni ba puo ya motho ya amehang.
- 3) Moahi e mong le e mong
  - a) A ka sebedisa puo ya Masepala / puo ya tsamaiso ha etsa puisano le setsha se seng le seng sa Masepala, hape
  - b) A ka sebelletswa ka puo ya Masepala/ puo ya tsamaiso ya kgetho ya hae setsheng se seng le seng sa Masepala moo ho kgonehang teng.

8. Puisano le ditsha tse ding

- 1) Enngwe le enngwe ya dipuo tsa semmuso tsa Afrika Borwa di ka sebediswa bakeng sa dipuisano le mmuso wa sele hae le dikarolwana tsa mmuso, ha karolwana ya 6 ya molao wa motheo e sa sebediswe hamper.
- 2) Puo enngwe le enngwe e tshwanelwang ke ho sebediswa bakeng sa dipuisano tsa matjhabatjhaba e ka sebediswa.

9. Puisano e ngotsweng ho tswa ka hara Masepala

Kaofela dipuo tse tharo tsa Masepala di ka sebediswa bakeng sa dipuisano tsa tsamaiso ya Masepala: Ha motho eo ho buisanwang le yena a sa utlwisise puo ya Masepala eo ho buisanwang le yena ka yona, a ka kopa hore puisano eo e etswe ka puo enngwe ya Masepala eo a e utlwisisang.

10. Dipuo tseo ho tla ngolwang ka tsona nakong ya tshebetso

Bakeng sa mabaka a tshebetso ya Masepala nakong ya tsamaiso ho tla elwa hloko karolo ya 8 le 9 tse seng diboletswe, lekgotla la Masepala le tla sebedisa English jwaloka puo ya tshebetso bakeng sa dipuisano tsohle.

11. Puo ya ditshebelletso

- 1) Masepala o tlameha ho etsa hore ditlhophiso tsa tjhelete le tsamaiso di etswe ka dipuo tsa Masepala mme difumanwe ke baemedi le basebelletsi ba Masepala.
- 2) Diphuputso kaofela ka puo, le ho nonya maikutlo le ditsela tse ding tse ngata tsa ho bokella dintlha ditlameha ho etswa hore ho kgonwe ho hlwauwa ditlhoko tsa puo bakeng sa basebelletsi ba Masepala.
- 3) Masepala o tlameha ho etsa ditlhophiso tsa tjhelete le tsamaiso ho etsa bonnete ba hore baemedi le basebelletsi ba Masepala ba nale bokgoni tshebedisong ya dipuo tsa Masepala.
- 4) Kaofela dithuto tsa puo ditla fumaneha ho baemedi le basebelletsi ba Masepala ntle ho tefo.
- 5) Disebediswa tse hlokehang le tjhelete ditla tswa ho Masepala.

12. Ho phahamiswa ha boemo ba Sesotho le ntshetsopele ya tshebediso ya sona.

- 1) Masepala ka kopanelo le lekgotla la puo la Afrika Borwa ba tlameha ho ntshetsapele dipuo tsa Masepala tse neng disa natswe pele ka manane a matla a ho ntshetsa puo pele.
- 2) Bakeng sa mabaka a phahamiso kapa ho hira-
  - a) Mohiruwana ya boemong ba 1-4, o tlameha ho fana ka bopaki ba hore o kgona ho bua English le dipuo tse pedi (2) tsa Masepala (Sesotho le Afrikaans) kapa dipuo tsa tsamaiso (Setswana le Isixhosa) ka ho phethahala bakeng sa tshebetso ya Masepala.
  - b) Mohiruwana ya boemong ba 5 le ho ya tlase, o tlameha ho fana ka bopaki ba hore o kgona ho bua bonnyane dipuo tse pedi (2) tsa Masepala ka ho phethahala mabakeng a tshebetso ya Masepala,
- 3) Tse hlokahalang bakeng sa phahamiso kapa ho hirwa mesebetsing e boletsweng ho 2(a) le 2(b) ditlameha ho phethahatswa ho feta dilemo tse (5) ho tloha mohla letsatsi la qalo ya tshebetso ka molao. Nakong ya dilemo tsena tse hlano (5) tlhokahalo ya puo etla nkuwa e le sehlokahalang, empa ka mora moo etla etswa setlamo.
- 4) Karolo ya ntshetsopele ya mohiri, ka kopanelo le komiti ya ntshetsopele ya mahlale, difuwe boikarabelo ba ho sheba hore ntshetsopele e ya etswa

mme ba tlalehe ho mokgatlo wa bahiri wa sele hae ka dintlha tsa kwetliso, ditlhokeho tsa tjhelete, jwalojwalo (Jwalo ka ha ho fetoletswe ke lekgotla la Masepala ka la 27 Motsheanong 2004 tlasa karolo ya 27A1)

13. Dikamano tsa Masepala

Molao wa puo o seng o boletswe mona o tla sebediswa le ho boramosebetsi, bakgethwa le barumuwa ba Masepala bohle ba tshebetsong bakeng sa Masepala.

14. Tsela ya boitshwaro

- 1) Masepala o tlameha ho etsa bonnete ba hore balekgotla le basebelletsi ba Masepala ba ela hloko boleng ba merabe e fapaneng jwaloka mokgwa wa ho aha setjhaba, ho phahamisa ntshetsopele ya moruo le ho matlafatsa puso ya setjhaba ka setjhaba ka tsela ya ho hlompha meetlo e fapaneng ya setjhaba.
- 2) Masepala o tlameha ho etsa bonnete ba hore ditsebiso dibewa meahong / dikantorong tse fanang ka lesedi ho setjhaba hore ho kgothalletswe taba ya merabe e fapaneng mme basebelletsi batla etsa matsapa ohle a ho sebedisa dipuo tsa baahi.
- 3) Masepala o tlameha ho etsa bonnete ba hore basebelletsi bohle le balekgotla ba ananela tshebediso ya puo mme ba bontsha kananelo ho ba sebelletsi ba bang le ho balekgotla ka tlhompho.

15. Basebelletsi le Balekgotla

- 1) Basebelletsi le Balekgotla ba tlameha ho kgothalletswa ho ithuta dipuo tse tharo tsa semmuso, mme manane a dithupello a tlameha ho hlophiswa ho ba thusa ntshetsopeleng ya mahlale a puo.
- 2) Mafapha/Mafapha a ka tlasa a mang / dikarolo tse ikgethang di tlameha ho bapala karolo ya bohlokwa bakeng sa kgothalletso ya merabe e fapaneng ka tsela e lokelang hape le ho hlwaya boiphitlhello bohlokehang hore hoka fanwa ka ditshebelletso tsa mantlha ho setjhaba.
- 3) Ha ho tlatswa dikgeo tsa mosebetsi, Mafapha/Mafapha a ka tlasa a mang/ Dikarolo tse ikgethang ditlameha ho latela molao wa puo wa Masepala haba bapatsa, ba kgetha le ho hira basebelletsi.

16. Hosa ikobele dipehelo tsa melawana ya bomasepala ya dikgetho

- 1) Hosa ikobele dipehelo tsa melawana ya bomasepala ya dikgetho le hlakoreng la basebelletsi ba Masepala ho tla nkuwa jwaloka boitshwaro bo bobo mme metjha ya kgalemo e tla latelwa.
- 2) Hosa ikobele dipehelo tsa melawana ya dikgetho tsa bomasepala le hlakoreng la boramosebetsi, bakgethwa kapa barumuwa ba Masepala ba

sebetsang tlasa Masepala ho tla lebisa ho kgaolweng ha ditumellano le ba amehang

- 3) Ha Masepala a hlokomela hore dipehelo tsa melawana ya dikgetho tsa bomasepala ha di ya latelwa, seo selokelwa ho lokiswa hanghang.
- 4) E bang sena se etsahetse ka mokgwa wa tsebiso ya ngollano le moahi, letsatsi le hlahellang tsebiso ya ngollano le tla nkuwa jwaloka letsatsi leo tsebiso eo e fumanweng ka lona.

17. komiti ya puo ya Masepala

- 1) Mabakeng a tlhokomelo le ho phethwa ha molao wa puo ho ya ka kgaolo ya 6 ya molao wa motheo, lekgotla la motse le tla, kgetha ditho tsa komiti ya molao le ho fedisa kgethollo bakeng sa ho sebetsa jwaloka komiti ya Masepala ya puo.
- 2) Komiti ya Masepala ya puo etla sebetsana le ditletlebo tse amanang le tlhekatlheko ya ditokelo tsa puo ho ya ka molawana wa bomasepala wa dikgetho.
- 3) Ho eketsa komiti ya Masepala ya puo etla nka boikarabello ho tse latelang:
  - a) Ho etsa bonnete bah ore molao wa puo o kenngwa tshebetsong,
  - b) Ho fana ka molao, ka tsela e babatsehang, ka ho hlompha molao bakeng sa dintlha tse amanang le puo ka hara Masepala tse ka hlahisang kgohlano.
  - c) Ho phetha bohlokwa ba puo ya Masepala ka tsela e sa feleng bakeng sa ho etsa ditshitshinyo mabapi le Masepala le dipuo tsa tsamaiso,
  - d) Ho etsa phethaphetho ya molao ho ya ka ditla morao le ho etsa bonnete ba tsebo ya puo ke Balekgotla, Basebelletsi le Setjhaba,
  - e) Ho hlokomela hore molao wa puo o kenngwa tshebetsong,
  - f) Ho etsa dithupello le diphuputso malebana le:-
    - i. Tlhomphe ya dipuo tsa semmuso,
    - ii. Tlhomphe ya merabe e fapaneng ka hara Masepala,
    - iii. Kgothalletso ya tshebediso ya disebediswa tsa puo ya Masepala,
    - iv. Ho thibela tshebediso ya puo e fe ka e fe lebakeng la ho nyenyefatsa le ho hatella.
  - g) Ho sekaseka dintlha tse a manang le puo le bohle ba amehang.

18. Ho kenngwa tshebetsong

- 1) Molao wa puo jwaloka ha o kentswe tokomaneng ena o tlameha, ntle le haho boletswe ka tsela enngwe, ho kenngwa tshebetsong nakong ya dilemo tse hlano ho tloha mohla letsatsi la qalo ya molao ona.
- 2) Ho kenngwa tshebetsong ho tla hlokomelwa ke komiti ya Masepala ya puo.

19. Kgutsufatso le ho qala ho o sebedisa

Molao ona o tla tsejwa jwaloka molao wa puo wa Masepala wa sele hae wa Mangaung, mme o qadile ka la 12 Hlakubele 2004, e bile letsatsi la ho o kenya tokomaneng ya mmuso wa Profensi.